

Uzņēmumu ienākuma nodoklis Latvijā un OECD apskats

Autores:

*Vita Sakne, PwC Direktore nodokļu konsultāciju nodaļā,
Irēna Arbidāne, PwC Direktore nodokļu konsultāciju nodaļā, personāla un
organizāciju pārveides pakalpojumu vadītāja Baltijā*

OECD ir publicējusi pārskatu "**Corporate tax statistics 2024**". Šādās publikācijās ir pieņemts skatīties un pētīt, kurā vietā atrodas Latvija, salīdzinot ar citām Eiropas valstīm, kā arī tuvākajiem kaimiņiem, Lietuvu un Igauniju

Tālākais droši vien liksies šokējošs ierindas lasītājam: Latvija ir pēdējā vietā UIN ieņēmumos no kopējiem nodokļu ieņēmumiem valstī un priekšpēdējā vietā UIN ieņēmumos no iekšzemes kopprodukta...

Šis pētījums ir veikts 2024. gadā un aptver informāciju par UIN ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos vidēji 123 OECD jurisdikcijās, par kurām datubāzē ir pieejami UIN ieņēmumu dati. Vidēji šajās valstīs UIN ieņēmumi veido 10.2% no visiem nodokļu ieņēmumiem; tas ir arī vidēji 3.3% no šo valstu iekšzemes kopprodukta (IKP).

Salīdzinājumam, OECD pētījumā Lietuva ir novērtēta augstāk nekā Latvija un ir par 12 vietām augstāk, bet Igaunija ar līdzīgu režīmu un zemāku UIN likmi regulāriem dividenžu maksājumiem ir tikai trīs vietas augstāk UIN ieņēmumos no kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Attiecīgi, Latvijā UIN ir 2,79% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem, Igaunijā - 4,57% un Lietuvā – 6,44%.

Ja apskatām, UIN ieņēmumus pret IKP, tad Baltijas valstis joprojām ir saraksta lejasgalā, kur Latvijas UIN ieņēmumi veido 0.85% no IKP, Igaunijas – 1.53% un Lietuvas – 2.07%.

Lai veiktu šo datu analīzi un salīdzinājumu, būtu jāapsver vairāki aspekti, kas šo analīzi un statistikas informāciju varētu ietekmēt:

- OECD ziņojumā izmantoti 2021. gada dati, kā arī dažos gadījumos jaunāki dati, kas ir Covid- 19 pandēmijas ietekmēts gads.
- Tas ir tikai ceturtais gads, kopš Latvija piemēro un maksā nodokli jaunajā UIN režīmā.
- Igaunija ar līdzīgu režīmu, bet zemāku likmi regulāriem dividenžu maksājumiem, kas ir stimuls regulārai UIN maksāšanai, ir tikai trīs vietas augstāk UIN ieņēmumos no kopējiem nodokļu ieņēmumiem un septiņas vietas augstāk UIN ieņēmumos no IKP.
- Ziņojumā ir salīdzināts ļoti plašs valstu spektrs un saraksta augšgalā ir tādas valstis kā Ekvatoriālā Gvineja, Butāna, Kuba, kuru nodokļu sistēmas veidotas, balstoties uz citiem principiem un atvieglojumiem.
- Baltijas valstis, tajā skaitā, Latvija, ilgtermiņā ir veidojušas nodokļu politiku, kur UIN slogs ir neliels, lai veicinātu ārvalstu investoru piesaisti un pašmāju uzņēmumu attīstību un eksportspēju.

Latvijai raksturīgās iezīmes

Rādītājs	Latvija	OECD vidēji
UIN kā % no kopējiem nodokļu ieņēmumiem (2021)	2.79% (pati zemākā vieta to valstu starpā, kur rezultāts nav 0)	10,2%
UIN kā % no IKP (2021)	0.85%	3,3%
Likumā noteiktā UIN likme (atšķiras no efektīvās)	20% sadalītajai peļņai vai nesaimnieciskajiem izdevumiem	21,1%
P&A nodokļu atvieglojumi	Nav; tikai tiešs atbalsts	33 valstis piedāvā

OECD ir secinājis, ka Latvijas modelis – UIN piemērošana primāri sadalītajai peļņai – padara efektīvo nodokļu slogu ļoti atkarīgu no uzņēmumu uzvedības (pamatā, dividenžu izmaksas politikas un peļņas reinvestēšanas). Šī pieeja var veicināt peļņas reinvestīcijas, bet arī samazināt īstermiņa nodokļu ieņēmumus.

Kā vērtēt un kā ir vērtētas UIN reformas sekas Latvijā?

2018. gadā īstenotā UIN sistēmas reforma, iedvesmojoties no Igaunijas modeļa, neapšaubāmi bija apjomīga. Tā bija daļa no plašākas nodokļu reformas, un konkrēti UIN reformai izvirzītie mērķi¹ bija:

- Veicināt uzņēmumu kapitalizāciju (t.i., nesadalītās peļņas apjoma pieaugumu).
- Uzlabot uzņēmuma bilanci, palielinot reinvestētas peļņas apjomu un pašu kapitālu.
- Uzlabot kredītu saņemšanas iespējamību Latvijas uzņēmumiem.
- Mainīt uzņēmumu uzvedības motivāciju, palielinot reinvestētas peļņas apjomu un veicināt oficiālu ieņēmumu uzrādīšanu.
- Mazināt ēnu ekonomikas īpatsvaru (no 23,6% (2015) līdz 21% (2018)).

Plašākie reformas mērķi paredzēja arī:

- Palielināt nodokļu ieņēmumus no IKP;
- Turpināt palielināt VID darbības efektivitāti - viena iekasētā eiro izmaksas 2016. gadā - 0,0157 eiro, 2018. gadā - 0,0130 eiro.
- Veicināt Latvijas IKP pieaugumu reformas realizācijas periodā laikā līdz 2020. gadam līdz 4%.

Tomēr septiņus gadus vēlāk reformas rezultāts ir diskusiju objekts, tādēļ nolēmām paskatīties uz rezultātiem soli pa solim. Sāksim ar tiem mērķiem, kuri ir tikuši sasniegti.

1. Uzņēmumu kapitalizācija. Uzņēmumu pašu kapitāla apmērs ir pieaudzis, kas paredzami ir noticis uzkrājot nesadalīto peļņu un nemaksājot UIN par sadalīto peļņu, un uzlabojusies parādu un kapitāla attiecība. Finanšu ministrija savā reformas vērtējumā, kas publicēts 2023. gadā, bet aptver datus līdz 2021. gadam² ir aplēsusi, ka uzņēmumu rīcībā ir atstāti 912 milj. eiro līdz 1 351 milj. eiro. No kopumā negatīva peļņas rādītāja (-1 682 milj. eiro) 2014. gadā, Latvijas uzņēmumi pēc 2021. gada rezultātiem bija uzkrājuši nedaudz vairāk kā 6 miljardus eiro nesadalītajā peļņā. Attiecībā uz eksporta konkurētspējas saglabāšanos un tās saistību ar UIN reformu ir neiespējami izdarīt secinājumu, ka eksportējošie uzņēmumi būtu kā īpaši guvuši labumu no UIN reformas salīdzinoši ar pārējiem uzņēmumiem.

2. Kreditēšanas pieejamība. Ja pirms reformas par uzņēmumu attīstības kavēkli tika uzskatīta ierobežotā pieejamība banku finansējumam, tad viens no mērķiem bija dot iespēju uzņēmumiem izmantot UIN reformas rezultātā gūtos pašu līdzekļus uzņēmējdarbības finansēšanai, kā arī iegūt pieeju banku aizņēmumiem, uzlabojot kopējo uzņēmumu pašu kapitāla apjomu un “veselību”. Tāpat ir samazinājies uzņēmumu ilgtermiņa saistību apmērs. Tajā pašā laikā īstermiņa saistību apmēra kritums nav novērojams. Jautājums ir, kā uzņēmumi ir izmantojuši reformas rezultātā iegūtos resursus?

Vismaz no **Latvijas Republikas Finanšu ministrijas veidotā grafika** nav secināms, ka reformas rezultātā būtu pieaudzis pamatlīdzekļu apmērs vai nemateriālie ieguldījumi, kas liecinātu par iegūto līdzekļu izmantošanu jaunu ražošanas līniju atvēršanā vai jaunu preču zīmju/patentu iegādē. Līdz ar to ir bažas, ka UIN reforma rezultātā uzņēmumiem palikušie resursi nav izmantoti visefektīvākajā veidā, lai stimulētu ekonomisko izaugsmi. Līdzīgu secinājumu varam izdarīt, balstoties uz savu pieredzi, strādājot ar dažādu industriju Latvijas uzņēmumiem. Nereti lēmums par peļņas ieguldīšanu attīstībā tiek atlikts, meklējot labāko vai ienesīgāko ideju.

Finanšu ministrija savā izvērtējumā³ ir secinājusi, ka “kredītu loma uzņēmumu finansējumā ir sarukusi. Latvijas uzņēmumiem pietrūkst ārējais finansējums straujākai attīstībai. Latvijas uzņēmumu pašu kapitāla apjoms no 2017. gada palielinājās par 42,6%, bet saistību apjoms tikai par 0,4%. Savukārt vidēji ES šajā laika periodā uzņēmumu pašu kapitāla un saistību apjoma pieaugums bija gandrīz vienāds – attiecīgi 21,6% un 21,2%.

Latvijas uzņēmumi, palielinot saistību apjomu arī tikai 70% apmērā no pašu kapitāla pieauguma, līdzīgi kā citās Baltijas valstīs, varētu strādāt ar 5 miljardu eiro lielāku kopējo kapitālu.” Tātad kreditēšanas pieaugums un tās pozitīvais efekts ekonomikā kopumā nav sasniegts. Ņemot vērā izmantoto datu periodu, to ietekmēja arī Covid-19 laiks, kas bremsēja uzņēmumu plānus gan dēļ kopējās piegāžu ķēžu nestabilitātes, gan izejvielu izmaksu pieauguma. Tādēļ vērtīgi būtu redzēt, vai uzņēmumi šos plānus atjaunoja, kad kopējā ekonomiskā situācija uzlabojās. Tajā pašā laikā pēc Covid-19 pandēmijas mūsu reģionā bija jauns satricinājums, kas ietekmēja kopējo ekonomisko situāciju, ārvalstu investoru piesardzību, kā arī uzņēmumu plānus, t.i., Krievijas iebrukums Ukrainā. Ilgstošo zemo kreditēšanas apjomu uzņēmumu vidū valdība 2024. gadā nolēma labot ar UIN izmaiņām kreditēšanas sektoram. Efektu no šīm aktivitātēm redzēsīm tikai vēl nākotnē.

3. IKP pieaugums un ārvalstu investīcijas. Šāda reforma ir atstājusi ietekmi uz budžeta kopējiem nodokļu ieņēmumiem. Saskaņā ar grafiku, kas izveidots, izmantojot valsts kases publiski pieejamos datus, valsts budžeta ieņēmumi no UIN piedzīvoja strauju lejupslīdi 2019. gadā un pamazām sasniedz pirmsreformas līmeni 2023. gadā. Jau 2021. gadā Fiskālās disciplīnas padome⁴ izdarīja secinājumus par reformas rezultātu. Izvērtējot 2018. gadā īstenotās reformas rezultātus, Padome secina, ka reforma nav sasniegusi vienu no galvenajiem mērķiem – nodokļu ieņēmumu palielinājumu pret IKP, kā arī nodokļu bāzes pietiekami straujo izaugsmi. Ņemot vērā to, ka īsi pēc reformas uzsākšanas notika gan pandēmija, gan tai sekojošais Krievijas iebrukums Ukrainā, var secināt, ka UIN reformas rezultāti ir padarījuši budžeta ieņēmumus ietekmējamākus no ekonomiskajiem vai ģeopolitiskajiem satricinājumiem.

UIN reformas rezultātā bija zināmas gaidas par rezidentu kapitāla neaizplūšanu no Latvijas un arī rezidentu un nerezidentu investīcijām. Lai arī nav datu, kas liecinātu par reformas ietekmi uz ārvalstu tiešajām investīcijām, tomēr kopējais apskats par investīcijām, kuras ir ieguldītas vai aizplūdušas no Baltijas valstīm, neliecina, ka investīciju dinamika Latvijā pozitīvi atšķirtos no pārējām Baltijas valstīm. Izņemot 2021. gadu, pārējos gados Latvijas daļa piesaistītajās ārvalstu investīcijās ir bijusi mazākā no Baltijas valstīm.

4. Uzņēmumu izvedības maiņa un ēnu ekonomikas samazināšana. Vēl no UIN reformas tika gaidīts, ka tā sniegs motivāciju uzņēmumiem mainīt savu uzvedību, būtu mazāka ieņēmumu slēpšana, tādējādi samazinātos ēnu ekonomika un pieaugtu IKP. Tas savukārt veicinātu uzņēmumu kvalitatīvās izaugsmes palielināšanos, produktivitātes celšanos, neto apgrozījuma pieaugumu, pašizmaksu samazināšanos un rentabilitātes paaugstināšanos.

Avots: **LV portāls**

Šis bija visambiciozākais mērķis, kura sasniegšanai bija nepieciešams iesaistīt daudzus un dažādus pasākumus un kuru vienatnē UIN reforma tomēr nebūtu risinājumu. Atbilstoši infografikai var secināt, ka UIN reforma praktiski nav atstājusi iespaidu uz ēnu ekonomiku.

Būtu jāmin šādi kritiskie faktori, kas ietekmēja rezultātu 2018. - 2021. gadā, par kuru pieejams plašāks Finanšu ministrijas vērtējums un arī ietver OECD dati:

1. **Administratīvā sarežģītība:** Viena no visvairāk kritizētajām reformas iezīmēm bija daļēja iepriekšējās UIN sistēmas normu saglabāšana. Kamēr Igaunijas modelis balstās uz vienkāršu naudas plūsmas principu – aplikšana ar nodokli tikai sadalītajai peļņai –, Latvijas versijā tika atjaunoti uzkrājuma principa elementi, piemēram, nedrošajiem debitoru parādiem. Šī hibrīdā pieeja ir sarežģījusi nodokļu administrēšanu, tādējādi graujot vienkāršības solījumu.
2. **Pārejas problēmas:** nepieciešama labāka plānošana. Reformas pārejas noteikumi tika izstrādāti dažām standarta situācijām un neaptvēra pilnu spektru ar dažādām situācijām komercdarbībā un tika ieviesti tikai viena gada laikā. Tas izraisīja plašu neskaidrību komersantu vidē un pārpludināja Valsts ieņēmumu dienestu ar pieprasījumiem pēc skaidrojumiem.
3. **Citu pasākumu ietekme:** izvērtējumi ir veikti tikai no UIN reformas skatu punkta, neņemot vērā faktu, ka reforma 2018. gadā ietvēra daudz dažādu pasākumu, tajā skaitā, IIN likuma izmaiņas.

Nākotnes prognozes UIN sistēmai

UIN sistēmas dzīvotspējas nākamais tests būs 2030. gadā, kad beigsies atlikšanas posms globālā minimālā UIN ieviešanai. Šis ir

nodoklis, kurš tiek aprēķināts par daudznacionālu uzņēmumu grupas peļņu un paredz papildu nodokļa samaksu, ja nacionālajā līmenī samaksātā nodokļa efektīvā likme nesasniedz 15%. Pietiekami dažādu sistēmu administrēšana var radīt ievērojamu slogu gan nodokļu administrācijai, gan starptautiskajiem uzņēmumiem.

Papildus jāmin, ka jau šobrīd sistēma, kurā visa uzņēmuma sadalītā peļņa tiek aplikta UIN, savukārt, dividenžu ienākums fiziskās personas līmenī tiek atbrīvots no IIN, raisa jautājumus ārvalstu investoriem, kuri nāk no valstīm, kurās nodokļu slogs bija sadalīts starp UIN un IIN. Galvenie iebildumi ir par papildu IIN maksājumiem investora mītnes valstīs, jo nepastāv iespēja viņiem saņemt nodokļu atvieglojumus savā mītnes valstī par Latvijā samaksāto nodokli. Latvijas UIN sistēmas mijiedarbība ar dubultās aplikšanas novēršanas līgumiem ir kļuvusi sarežģītāka un mazāk prognozējama. Tas palielina dubultās aplikšanas risku un rada nenoteiktību gan starptautiskiem uzņēmumiem, gan Latvijas iedzīvotājiem, kuri, piemēram, saņem investīciju ienākumu ārvalstīs.

Tajā pašā laikā Latvijai ir ļoti svarīgi nodrošināt paredzamību, stabilitāti un tiesisko paļāvību. Līdz ar to kardināla UIN maiņa tikai astoņus gadus pēc reformas ieviešanas neveicinās ekonomikas attīstību un ārvalstu investīciju piesaisti. Šāda mēroga reformai būtu nepieciešams ilgāks laiks, lai gan nodokļu maksātāji, gan valsts budžets saņemtu gaidītos ieguvumus.

Atsauces:

¹ *Latvijas Republikas Finanšu ministrija "Nodokļu politikas pamatnostādnes 2018.-2021.gadam"*

² *Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Uzņēmumu ienākuma nodokļa reformas izvērtējums 2018.-2023. Un piedāvātais tālākas rīcības scenārijs*

³ *Latvijas Republikas Finanšu ministrija. Uzņēmumu ienākuma nodokļa reformas izvērtējums 2018.-2023. Un piedāvātais tālākas rīcības scenārijs*

⁴ *2018. gada nodokļu reformas rezultāti un kritēriji tālākai nodokļu sistēmas pilnveidošanai Fiskālās disciplīnas padomes viedoklis*